

УДК 349.2

<https://doi.org/10.34142/23121661.2023.38.22>orcid.org/0000-0003-1614-3500

© Кузнецова К.І., 2023

К.І. Кузнецова

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІДНОЇ ПРАЦІ
В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

K. Kuznetsova

**ENSURING DECENT WORK IN THE
CONDITIONS OF
THE STATE OF MARTIAL**

Анотація. Мета наукової статті полягає в дослідженні забезпечення працівникам права на гідну працю, безпечні і здорові умови праці для них в умовах режиму воєнного стану. Кожна людина хоче мати гідне життя, під час якого вона буде реалізувати свої необхідні потреби, та важливу роль у здобутті гідного життя грає праця. Автор аналізує з яким проблемами у сфері забезпечення гідної праці зіткнулися громадяни України та як економічна нестабільність, міграційні процеси вплинули на ринок праці, а також спроби подолання безробіття та страху за допомогою опанування нових професій, які виникли в результаті військових дій на території України. А також досліджено які професії, наразі, є затребуваними, а в яких спостерігається нестача кадрів. Також висвітлено приклади державних програм підтримки підприємницької діяльності в Україні. На думку автора основними показниками забезпеченості гідної праці населення є моральне задоволення від виконаної роботи, бажання підвищення професійної майстерності, збільшення продуктивності (ефективності) праці та належна матеріальна винагорода.

Ключові слова: праця, трудові відносини, рівність, гідність, дистанційна праця, міграція, безпечні умови праці, трудові права, ринок праці, оплата праці, зайнятість.

Abstract. After February 24, 2022, all spheres of activity in the State found themselves in a crisis situation, and the sphere of social and labor relations is no exception. The purpose of the scientific article is to investigate the provision of workers' right to decent work, safe and healthy working conditions for them in wartime conditions. Every person wants to have a decent life, during which he will realize his necessary needs, and work plays an important role in obtaining a decent life. The author analyzes the problems faced by the citizens of Ukraine in the field of providing decent work and how economic instability, migration processes affected the labor market, as well as attempts to overcome unemployment and fear by mastering new professions that arose because of military operations on the territory of Ukraine. And it was also investigated which professions are currently in demand, and in which there is a shortage of personnel. Examples of state programs supporting entrepreneurial activity in Ukraine are also given, including the Enterprise Relocation Program, the government project "eRobota", etc. That is, the State is

trying to create programs to support the economy and the social and labor sphere in Ukraine, despite the fact that it is in a state of war. Work occupies an important place in a decent life. One of the important tasks of the state now is to create a clear system of priorities to ensure the employment of the population. Therefore, issues of state policy in the field of ensuring decent work are becoming increasingly relevant. According to the author, the main indicators of the provision of decent work for the population are moral satisfaction from the work performed, the desire to improve professional skills, increase the productivity (efficiency) of work, and adequate material remuneration.

Key words: work, labor relations, equality, dignity, remote work, migration, safe working conditions, labor rights, labor market, wages, employment.

Постановка проблеми. З початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України багато установ підприємств, організацій змушені припинити свою діяльність. Спершу людям було необхідно зберегти своє життя, але згодом для задоволення своїх, навіть базових потреб, необхідно працювати, щоб змогти утримувати себе, сім'ю. Деяких громадян війна позбавила роботи, деякі змушені були змінити місце праці, змінити профорієнтацію, змінити умови праці, працювати не офіційно.

Проте, не зважаючи на те, що держава знаходиться у стані війни, вона повинна сприяти забезпеченню реалізації прав як окремими особами, так і всіма членами суспільства, а також забезпечити гідну заробітну плату працюючому населенню, оскільки саме працююче населення дає державі не пасти та триматися на плаву, та є її фундаментом. Відповідно, концепція гідної праці потребує впровадження своїх ідей для установа та втілення їх в якості стратегічного напрямку перетворення соціально-трудової сфери в Україні, розвитку її економіки та держави в цілому.

Аналіз останніх досліджень. Дане питання, безсумнівно, є актуальним. Теоретичні та практичні аспекти концепції гідної праці розроблені у документах Міжнародної організації праці (МОП), Міжнародної конфедерації профспілок (МКП), національних об'єднань профспілок і роботодавців України та інших країн.

Деякі засади концепції гідної праці розглянуті в наукових дослідженнях Жадан О.В. [1]. Амелічевою Л.П. [2] розглянуті засади регулювання гідної праці. Принцип концепції «гідної праці» як основа розвитку та реалізації активної державної політики у сфері зайнятості населення було досліджено та висвітлено в праці Шабанова Р.І. [3], в якій автор зробив висновок, що «концепція гідної праці має бути центральним принципом у державній політиці зайнятості населення в Україні»[3]. Коваленко О.О. [4] провела аналіз дослідження новел трудового законодавства та оптимальні шляхи забезпечення гідної праці в Україні в умовах дії режиму воєнного стану, та в після воєнний період.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою є дослідження питань можливості забезпечення Державою умов гідної праці в реальних на сьогоднішній день умовах.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна війна, окрім смертей та людських страждань, заділа всі сторони соціально-трудових відносин, які включають в себе зміст концепції гідної праці, нанесла чималий удар по економіці нашої країни та мільйони людей залишилися без роботи.

«Війна підвищила ризики та невизначеності, створивши бар'єри для вільного руху факторів виробництва, у т.ч. робочої сили, призвівши до руйнування інститутів ринку праці та їх ефективного функціонування. Проблеми в економіці у поєднанні зі значними внутрішніми переміщеннями та потоками біженців, призводять до масштабних втрат у сфері зайнятості та доходів. Зростання рівня безробіття, соціальне відчуження, гендерна нерівність, дискримінація на робочому місці, у т.ч. по відношенню до молоді, поширення бідності – серед головних негативних соціальних наслідків війни. Втрата та пошкодження виробничих активів та інфраструктури, переривання ланцюгів постачання торгівельних мереж послабили потенціал ринку праці, призвівши до «зривів» та втрати можливостей до працевлаштування більшості українців. У малого бізнесу скорочуються можливості з фінансової підтримки свого штату працівників, малий та середній бізнес в Україні вже скоротив 1,07 млн працівників» [5, с. 2].

Чи може забезпечити Держава концепцію гідної праці в умовах війни?

Концепція гідної праці була проголошена та визначена вперше на 87-й сесії організації МОП в доповіді генерального директора Х. А. Сомавія, який зазначив, що «Гідна праця – це праця, за якої права трудящих захищені, яка приносить адекватний дохід і забезпечує соціальну захищеність. Також гідна праця має на увазі достатню працю в тому сенсі, що кожен індивід має повний і вільний доступ до можливостей заробляти та отримувати дохід. Крім того, дотримання принципів гідної праці означає нові перспективи з точки зору економічного і соціального розвитку, нові можливості, за яких зайнятість, дохід і соціальна захищеність можуть бути досягнуті без компромісу між правами трудящих і соціальними стандартами» [6].

«Гідна праця забезпечує справедливий заробіток, безпеку на робочому місці та соціальний захист працівників та членів їхніх сімей, сприяє особистому зростанню працюючих та їхній соціальній інтеграції, дає людям свободу висловлювати свої погляди, об'єднуватися для того, щоб впливати на рішення, що стосуються їхнього життя, гарантує рівне ставлення та рівні можливості для всіх і кожного» [7].

Право громадянина на працю закріплено в Конституції України [8, ч. 1 ст. 43], та включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Правові, економічні та організаційні засади втілення державної політики у сфері зайнятості населення, а також гарантії держави стосовно захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття визначає Закон України «Про зайнятість населення» [9].

«Зайнятість – це діяльність громадян, пов’язана із задоволенням особистих та суспільних потреб і, як правило, приносить їм дохід у грошовій або іншій формі.

Зайнятість населення, яке проживає на території України, забезпечується державою шляхом проведення активної соціально-економічної політики, спрямованої на задоволення його потреб у добровільному виборі виду діяльності, стимулювання створення нових робочих місць і розвитку підприємництва» [10].

У період дії воєнного стану Верховною Радою України прийнято Закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [11, ст. 1], в якому визначаються особливості проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб’єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами (працівниками), у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [12].

Даний Закон обмежує встановлені у статтях 43, 44 Конституції України [8] деякі права і свободи громадян.

Обмеження вказаних прав в умовах воєнного стану відповідає положенням ст. 64 Конституції України [8].

Також норми законодавства про працю, які врегульовані Законом №2136-IX у період дії воєнного стану не застосовуються.

Тобто, норми Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» мають першочергове застосування на період дії воєнного стану для усіх підприємств, установ, організацій в Україні та їх працівників незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також для осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами.

Даний Закон діє на період воєнного стану, який введено відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [12], і втрачає чинність з моменту припинення та скасування воєнного стану, крім ч. 3 ст. 13 Закону.

Аналізуючи норми даного Закону, можна зробити висновок, що на ринку праці сьогодні права роботодавців більш розширені, права працівників достатньо звужені.

Повномасштабна війна в Україні зачепила сферу соціально-трудових відносин по всій країні, проте найважча ситуація на ринку праці спостерігається на Сході країни. Звичайно це пов'язано перш за все з постійними обстрілами, з налаштуванням логістики, з нехваткою кваліфікованих працівників, у зв'язку з небезпекою для життя та міграцією в інші області, або за кордон, а також низьким рівнем заробітної праці, тобто фактично не можливо забезпечити працівникам реальних гідних умов праці.

«Згідно з новим звітом Міжнародної організації праці (МОП), з початку російської агресії в Україні було втрачено близько 4,8 мільйона робочих місць. За оцінками дослідження, якщо бойові дії загостряться, втрати робочих місць зростуть до 7 мільйонів. Однак, якщо вони припиняться, можливе швидке відновлення з поверненням 3,4 мільйона робочих місць» [13].

На сьогоднішній день ситуація на ринку праці не стає кращою, проте слід зауважити, що Міністерством економіки України розроблена Програма релокації підприємств [14], тобто дана програма направлена на відновлення економіки держави, та підприємства які знаходяться на територіях, що наближені або перебувають у зоні бойових дій можуть бути переміщені в безпечні регіони Західної України.

Фактично релокація – це перевезення потужностей підприємства на нове місце.

Отже, долучитися до програми може будь-яке підприємство, здійснивши повне або часткове переміщення (релокацію) свої потужностей. Програма розповсюджується на регіони, які постраждали від бойових дій. Можна здійснити переміщення підприємств в одну із дев'яти областей, а саме Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Тернопільську, Хмельницьку, Чернівецьку, Вінницьку, Волинську та Рівненську області. Тип господарювання та вид діяльності не мають значення. Після завершення бойових дій переміщені підприємства повернуться до свої первинних регіонів (локацій) та стануть механізмами відбудови економіки в територіальних громадах.

Також, на сайті Міністерства економіки України міститься інформація щодо урядового проекту «єРобота». Даний проект передбачає надання українцям грантів для створення бізнесу, розвитку підприємницької діяльності та навчання. Його метою є активізація підприємств та спонукання створення робочих місць.

Проект містить 6 грантових програм. Українці, які бажають створити власний бізнес, зможуть отримати мікрогранти, а також гранти для розвитку переробного підприємства, державне фінансування закладки саду, кошти для розвитку тепличного господарства, грант на реалізацію стартапу, та кошти на навчання спеціальностям з інформаційних технологій.

Незалежно від того чи є особи підприємцями-початківцями, чи вже мають досвід ведення бізнесу як ті так і інші можуть отримати гранти. Заявки на грант подаються через Портал Дія.

Окрім того, «роботодавцям надано додаткові економічні стимули для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб (ВПО) – вони можуть отримувати допомогу на виплату зарплати таким особам у розмірі 6500 гривень» [13].

В державному секторі, відповідно до частини 5 статті 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у період дії воєнного стану особи призначаються на посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування, посади керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, комунальних підприємств, установ, організацій керівником державної служби або суб'єктом призначення, сільським, селищним, міським головою, головою районної, районної у місті, обласної ради, начальником відповідної військової адміністрації без конкурсного відбору, обов'язковість якого передбачена законом, на підставі поданої заяви, заповненої особової картки встановленого зразка та документів, що підтверджують наявність у таких осіб громадянства України, освіти та досвіду роботи згідно з вимогами законодавства, встановленими щодо відповідних посад, а також за наявності у Єдиному державному реєстрі декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік.[12]

«Згідно статистичних даних діяльності Державної служби зайнятості у січні-жовтні 2023 року послугами Державної служби зайнятості у січні - жовтні 2023 року скористалися 602,7 тис. осіб, з них 441,3 тис. зареєстрованих безробітних. Отримували допомогу 289,9 тис. осіб. За сприяння центрів зайнятості у січні-жовтні 2023 року працевлаштовано 203,0 тис. осіб, у тому числі 137,8 тис. зареєстрованих безробітних. Станом на 1 листопада 2023 року мали статус безробітного 97,3 тис. осіб». [15]

Можемо спостерігати, що найбільше працевлаштовано людей які мають найпростіші професії, а саме прибиральник приміщень, сторож, вантажник, двірник, підсобний робітник, кухонний робітник, мийник посуду, покоївка. Також мали попит такі професії як продавець продовольчих та непродовольчих товарів, , кухар, охоронник, продавець-консультант, молодша медична сестра, офіціант, бариста, бармен, помічник вихователя, соціальний робітник, водій, тракторист, оператор заправних станцій, дорожній робітник, машиніст насосних установок, водій навантажувача, токарь, оператор котельні, складальник, бухгалтер, асистент вчителя, вихователь, медична сестра, інспектор з кадрів, асистент вихователя закладу дошкільної освіти, диспетчер.

Державна служба зайнятості, також, сприяє проходженню безробітними професійного навчання.

«За видами економічної діяльності: серед зареєстрованих безробітних 20% раніше були зайняті у державному управлінні, обороні, обов'язковому соціальному страхуванні, 18% у сфері торгівлі, 13% – у переробній промисловості, 11% – у сільському, лісовому та рибному господарстві. Про наявність 291,6 тис. вакансій роботодавцями було проінформовано центри зайнятості протягом січня-жовтня 2023 року» [16].

Найбільший брак вакансій можна спостерігати для представників таких професій, як менеджери, економісти, адміністратори, спеціалісти державної служби (місцевого самоврядування).

Нестача кадрів є, також, серед представників таких професій, як лікар, швачка, оператор котельні, машиніст (кочегар) котельної, електромонтер з ремонту та обслуговування електроустаткування, вантажник, слюсар-сантехнік, електрогазозварник, токар, робітник з комплексного прибирання будинків з прилеглими територіями, фармацевт, інспектор (пенітенціарна система), монтер колії, водій навантажувача, слюсар-електрик з ремонту електроустаткування, поліцейський, столяр, фрезерувальник, електрик, слюсар аварійно-відновлювальних робіт, монтажник радіоелектронної апаратури та приладів, оператор верстатів з програмним керуванням, електрозварник ручного зварювання, складач поїздів, машиніст екскаватора, електромеханік, слюсар з ремонту рухомого складу, практичний психолог, закрійник, ерготерапевт, асистент вихователя закладу дошкільної освіти, лікар фізичної та реабілітаційної медицини, маляр, тракторист, електрослюсар підземний, гірник з ремонту гірничих виробок, муляр, інженерконструктор, фізичний терапевт, електромонтер з експлуатації розподільних мереж, інженер-електронік, слюсар-ремонтник, комплектувальник, слюсар з контрольно-вимірювальних приладів та автоматики (електромеханіка).

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, проведене дослідження, дає змогу зрозуміти що забезпечення гідної праці посідає важливе місце в нашому житті. Однією з головних задач Держави є створення чіткої системи пріоритетів для забезпечення зайнятості населення, створення нових безпечних і здорових умов праці не дивлячись на обставини війни. На жаль, на сьогоднішній день пропозицій на ринку праці більше ніж попиту, нестача кадрів пов'язана перш за все з нехваткою кваліфікованих фахівців, знеціненням кадрів, низьким рівнем заробітної плати, з неможливістю забезпечити безпечні умови праці, а також міграційними процесами, але не зважаючи на це Держава постійно розробляє додаткові програми для забезпечення зайнятості населення.

Слід зауважити, що дана тема є досить об'ємною і не може бути повністю розкрита в цій статті, а тому потребує продовження дослідження та знаходження шляхів забезпечення гідної праці в Державі, як в період воєнного часу, так і після нього.

Література

1. Жадан О.В. Концепція гідної праці як основа соціально-економічного розвитку держави. Теорія та практика державного управління. – 2014. – Вип. 2. – С. 8-15.
2. Амелічева Л.П. Теоретичні та аксіологічні засади правового регулювання гідної праці в сучасних умовах державотворення. Монографія, 2020. URL: <https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/11161/%D0%90%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf>.
3. Шабанов Р.І. Концепція «Гідної праці» як стрижень активної державної політики у сфері зайнятості населення. URL: Концепція гідної праці як стрижень активної державної політики у сфері зайнятості населення.pdf.
4. Коваленко О.О. Концепт «Право на безпечні і здорові умови праці» як складова гідної праці в Україні в реаліях режиму воєнного стану. Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Право». Вип. № 36. 2022. С. 114-122.
5. Піщуліна О., Маркевич К. Ринок праці в умовах війн: основні тенденції та напрями стабілізації: аналітична записка. Центр Разумкова. Київ, 2022. 2 с.
6. MBT (1999), Decent work. Report by the Director. The 87th Session of the International Labor Conference, Geneva. URL: <https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/rep-i.htm>.
7. Федерація професійних спілок України. Міжнародна робота. Що таке гідна праця? URL: <https://fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/mizhnarodna-robota/8577-%2067989090.html>.
8. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
9. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.
10. Правове забезпечення зайнятості населення України. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_36131#:~:text.
11. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 19.07.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
12. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
13. Ринок праці під час війни: чи є у українців шанси знайти собі нову роботу. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/rynok-praci-pid-chas-viyny-chy-ye-u-ukrayinciv-shansy-znayty-sobi-novu-robotu>.
14. Програма релокації підприємств. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>.
15. Аналітичний та статичний звіт про ситуацію на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у січні-жовтні 2023 року. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.
16. Аналітичний та статичний звіт: попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у січні-жовтні 2023 року. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.